

Öznel İktisadi İyi Oluş ve Öznel Sağlık Algılarının Belirleyicileri: İki Değişkenli Sıralı Probit Yaklaşımı ¹

Mehmet Sedat UĞUR ² , Çiler SİGEZE ³

Özet

Bu çalışmanın amacı Türkiye'deki hanehalklarının öznel iktisadi iyi oluş ile öznel sağlık algılarının belirleyicilerini, bu iki öznel bilgi arasındaki etkileşim dikkate alarak incelemektir. Bu çerçevede, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayımlanan 2017 yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA) mikro veri setinden yararlanılmıştır. Bu veri setindeki, "hanenin toplam geliri ile gerekli harcamaları yapabileceği durumu" sorusuna verilen yanıtlar "öznel iktisadi iyi oluş" ve "hanehalkı reisinin sağlık durumu" sorusuna verilen yanıtlar ise "öznel sağlık" olarak tanımlanmıştır ve bu değişkenler çalışmanın bağımlı değişkenlerini oluşturmaktadır. Çalışmada, hanehalkı reisinin iyi-oluşunu etkileyen bağımsız değişkenlerin incelenmesinde, bağımlı değişkenin sıralı yapısını ve iki bağımlı değişken arasındaki etkileşimi dikkate alan iki değişkenli sıralı probit model kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre hanehalkı reisinin eğitim düzeyi arttıkça, hanehalkı reisinin öznel sağlık algısı daha iyi olmaktadır. Bunun yanında hanehalkı reisinin işsiz veya boşanmış olması, öznel iktisadi iyi oluşunu ise olumsuz etkilemektedir. Hanehalkı geliri ise hem hanehalkı reisinin öznel iktisadi iyi oluşunu hem de öznel sağlığını etkileyen en önemli değişkendir. Sonuç olarak hanehalkı reisinin öznel iktisadi iyi oluşu ve öznel sağlığının belirleyicileri farklılık göstermekle birlikte iki öznel bilgi arasında ilişki söz konusudur.

Anahtar kelimeler: İki değişkenli sıralı probit model, öznel iktisadi iyi-oluş, öznel sağlık

Jel Kodu: C35, I10, I31

Determinants of Subjective Economic Well-being and Subjective Health: Bivariate Ordered Probit Approach

Abstract

The purpose of this study is to examine the determinants of subjective well-being and subjective health of households in Turkey by considering the interaction between these two variables. Micro data set of Survey of Income and Living Conditions (SILC) held by TurkStat for the period of 2017 is used in this study. The answers of the questions on "the ability to make ends meet with total household income" and "the general health status of household head" are defined as "subjective economic well-being" and "subjective health" variables, respectively, which denote the dependent variables of the study. Because of the ordered structure of dependent variables, bivariate ordered probit model is used to determine the effects of independent variables on household head's well-being status and health status in order to focus the relationship between these two dependent variables. According to the findings obtained from the study, the higher the education level of the household head, the better the subjective health perception of the household head. In addition, the status of the household head as unemployed or divorced negatively affects the subjective economic well-being of the household head. Household income is the most important variable affecting both the subjective economic well-being and subjective health of the household head. As a result, although the determinants of subjective economic well-being and subjective health of the household head differ, there exists a relationship between these two subjective variables.

Keywords: Bivariate ordered probit model, subjective economic well-being, subjective health

Jel Codes: C35, I10, I31

ATIF ÖNERİSİ (APA): Uğur, M. S., Sigeze, Ç. (2022). Öznel İktisadi İyi Oluş ve Öznel Sağlık Algılarının Belirleyicileri: İki Değişkenli Sıralı Probit Yaklaşımı. *İzmir İktisat Dergisi*, 37(3), 740-759. Doi: 10.24988/ije.869138

¹ Bu çalışma, 12-14 Şubat 2020'de Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi tarafından düzenlenen 20. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu'nda özet bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Çankırı, Türkiye, **EMAIL:** sedatugur@karatekin.edu.tr, **ORCID:** 0000-0002-2562-5299

³ Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Adana, Türkiye, **EMAIL:** csigeze@cu.edu.tr, **ORCID:** 0000-0001-5329-5066

1. GİRİŞ

İnsanlar, hayatları boyunca yaşam kalitelerini artırma yönünde bir güdü ile hareket ederler ve iyi-oluşlarını (well-being) da bu çerçevede değerlendirirler. İyi-oluş kavramını farklı şekillerde tanımlamak mümkündür. Mutluluğun elde edilmesi gibi yaşam boyu deneyime dayalı tanımlamalar, iyi-oluşu tümüyle psikolojik bir kavram olarak değerlendirir. Karşıt bir görüş ise, iyi-oluşun, bireyin belirli bir toplumda iyi bir yaşam sürdürmesi için gereken yetenek ve fırsatlarını içeren gündelik yaşam koşullarının tarafsız değerlendirilmesi ile bulunabileceğini ifade eder. İyi-oluşun, bazen de bireyin ve onun sosyal ve fiziksel çevresiyle anlamlı ve sürdürülebilir etkileşimi sonucu ortaya çıkacağı savunulmaktadır (Venkatapuram, 2013: 7). Dolayısıyla iyi-oluşun değerlendirilmesinde, iyi bir yaşam ölçütü olarak ele alındığında, farklı felsefi yaklaşımlar (Parfit, 1984; Brock, 1993) söz konusudur⁴. İyi-oluş kavramı, ölçüm anlamında ise, temel olarak, öznel ve nesnel olmak üzere ikiye ayrılır. Nesnel-iyi oluş perspektifi, iktisadi, sosyal, siyasal, çevresel gibi farklı alanlardaki göstergeleri inceleyerek, dolaylı olarak bir ölçüm yöntemi sunar. Örneğin, GSYİH, iktisadi olarak nesnel bir iyi-oluş ölçümü olarak değerlendirilir⁵. Bir göstergenin nesnel olması, kolayca tanımlanabildiği ve güçlü bireysel algılara dayanmadan ölçülebildiği için, onun güçlü bir özelliği olarak kabul edilse de, aslında seçilen değişkenlerin içeriklerine, belirlenmesine ve ölçüme yönelik öznel kararları kaçınılmaz olarak içerisinde barındırır (Diener ve Suh, 1997: 190). Öyle ki, kişi başına GSYİH'nin, sıklıkla kullanılmasına rağmen, aslında "hayatı değerli kılan unsurlar hariç, her şeyi ölçtüğü" bir gerçektir. Diğer yandan, öznel iyi-oluş perspektifi ise bireylerin duygularını doğrudan ölçmeye çalışır (Van Hoorn, 2007). Bu bağlamda mutluluğun elde edilmesi ve iyi bir yaşam sürülmesi gibi konulara odaklanır ve yaşam kalitesindeki gelişim sürecini inceler. Buna göre, öznel iyi-oluş, insanların yaşamlarındaki deneyimlerine bağlı olarak öznel değerlendirmeleri ile ortaya çıkan, olumlu his ve duygularda yüksek düzeylerde, olumsuz his ve duygularda ise düşük düzeylerde iyi-oluşu, ve nihai olarak ise yüksek yaşam tatminini ifade eden bir kavramdır (Diener, 1984; Diener, Suh, Lucas ve Smith, 1999; Diener ve Ryan, 2009: 391)⁷. Genel bir yaşam tatminini içerisinde barındıran bu kavram, genellikle iktisadi ve iktisadi-olmayan birçok faktör ile ilişkilidir. Bu bağlamda, bireyler genellikle, evli olma, çocuk sahibi olma, akrabalarla iyi geçinme gibi günlük yaşamda karşı karşıya kaldıkları durumları ve bunların yanında, sağlık, iş tatmini, karakter, siyasi kurumlar gibi diğer önemli faktörleri dikkate alırlar (Frey ve Stutzer, 2002). Benzer şekilde, Bruni ve Porta (2007)'ye

⁴ Bu yaklaşımlarda iyi bir yaşamın ölçütü bazen çocuk sahibi olma, bilgiye ulaşma, iyi bir ebeveyn olma gibi bir takım normatif idealler tarafından belirlenebilirken, bazen de bireylerin yaşam boyu deneyimleri iyi bir yaşam için önem arz eder. Deneyime dayalı hedonist anlayışta birey, zevk, haz, halinden memnun olma gibi duyguları içeren bir hayata sahipse, iyi ve arzu edilebilir bir yaşam sürüyor demektir. Haybron (2008), Parfit (1984)'in hedonist, nesnel listeleri içeren ve tercihlerin tatminine dayanan üç temel felsefi yaklaşımına otantik mutluluğa yönelik ve Aristocu yaklaşımları ilave eder. Aristocu yaklaşım, en temel anlamda *eudaimonia* kavramıyla ifade edilir ve teorinin esas amacı, insanın hayatını nasıl yaşaması gerektiğinin bulunmasına yöneliktir. İşlevliliklerin artırılması yoluyla kapasitelerin genişletilmesini içeren, böylece insanın değer verdiği yaşamını erdemli aktiviteler ile sürdürmesini ifade eden ve nihayetinde insan doğasının tatminini (*fulfillment of human nature*) içeren Sen (1985)'in kapasite yaklaşımı da Aristocu bir altyapı ile oluşturulmuştur.

⁵ İktisadi iyi oluş ölçütleri tek boyutlu veya çok boyutlu olabilmektedir. GSYİH, tek boyutlu bir iktisadi iyi-oluş ölçütü iken, 1980'li yıllarla birlikte ortaya çıkan ve GSYİH yerine kullanılmaya çalışılan Morris (1979)'in Fiziksel Yaşam Kalitesi Endeksi (PQLI) ve UNDP (1990)'nin İnsani Gelişme Endeksi gibi endeksler ise, çok-boyutlu iktisadi iyi-oluş ölçümlerine örneklerdir.

⁶ Robert F. Kennedy, 1968'de Kansas Üniversitesi'ndeki konuşmasında, GSYİH'nin ölçümüne dahil etmediği hayati unsurlara atfen, bu cümleyi kullanır; <http://www.jfklibrary.org/Research/Ready-Reference/RFK-Speeches/Remarks-of-Robert-F-Kennedy-at-the-University-of-Kansas-March-18-1968.aspx> (Erişim Tarihi: 17.01.2021) adresinden konuşmanın tam metnine erişilebilir.

⁷ Farklı öznel iyi-oluş ölçekleri ve hesaplanmalarında kullanılan tanımlamalar için bk. Diener, 1984: 546.

göre, öznel iyi-oluş, içerisinde dört temel unsuru barındırır. Bunlar: i) güzel duygular, ii) güzel olmayan duygular, iii) yaşam değerlendirmesi ve iv) evlilik, boş zaman, sağlık gibi küme tatminidir. Öyle ki, evlilik ile bireyin öznel iyi-oluşu artarken, boşanma sonucu bireyin öznel iyi-oluşu azalmaktadır (Stevenson ve Wolfers, 2008). Larsen, Diener ve Emmons (1985)'a göre de, kişilerin deneyimlerine göre, yaşamı boyunca negatif durumlara göre pozitif durumların sıklığı, öznel iyi oluş için en iyi göstergelerden biridir. İktisatçılar ise, genellikle öznel iyi-oluşu, mutluluk veya yaşam tatmini ile eşdeğer olarak tanımlar (Easterlin, 2004).

Öznel iyi-oluş anlayışında, bireylere doğrudan yaşamlarından ne kadar mutlu oldukları sorulur ve tatmin düzeyleri belirli bir aralıkta ölçeklenir (Conceição ve Bandura, 2008). İktisadi çerçevede, bunun en önemli örneği, Leyden yaklaşımı olarak bilinen yaklaşımdır (Van Praag, 1971) ve burada, katılımcılardan kendi gelir düzeylerinden tatminlerini beyan etmeleri istenir. Bu yaklaşımın bir diğer uzantısında ise (Kapteyn, Kooreman ve Willemse, 1988; Kapteyn, 1994), hanehalklarına, ihtiyaçların karşılanması için gerekli minimum gelir düzeyi sorulur. Ne var ki "minimum gelir" sorusu, tüm bireylerin aynı gelir düzeyinde aynı refah düzeylerini hissetmeyeceğinden hareketle "aşırı öznel" olduğu için eleştirilir (Verbic ve Stanovnik, 2006). Benzer şekilde Van Praag, Goedhart ve Kapteyn (1980: 462) de bazı katılımcıların bu sınırı açlık sınırı ile belirlerken, bazılarının daha yüksek sınırlar belirleyebileceğini belirtir. Roca (2011)'ya göre, yine de, insanların değer verdikleri yaşam unsurlarını doğrudan yansıtması, bu ölçümün en güçlü yanlarından biridir. Ancak, insanların yaşamları hakkındaki görüşleri duygularından etkilenebileceği ve dalgalanmalar gösterebileceği için, görüşlerinin tutarlı ve istikrarlı olmayabileceği de belirtilmektedir (Clark ve Senik, 2010). Yani, öznel iyi oluşun ölçülmesinin kendine özgü bir takım yanlılıklardan etkilenebileceği de doğrudur. Öyle ki, Thomas ve Diener (1990) da duygusal deneyimler anımsandığında, bireylerin duygusal yoğunlukları aşırı tahmin, olumlu durumların sıklığını ise eksik tahmin ettiğini gözlemler.

Bu çalışmada, bireylerin ekonomik ve sağlık durumlarının belirleyicileri, öznel bir iyi-oluş perspektifinden incelenecektir. Bunun için bir öznel iktisadi iyi-oluş göstergesi ve bir öznel sağlık göstergesi oluşturulacaktır. Takip eden bölüm, bu konulara ilişkin genel çerçeveyi ve literatürün incelemesini sunarken, sonraki bölüm ise konuya ilişkin analizi ve bulguları içermektedir. Çalışma, önerileri içeren sonuç bölümüyle sona ermektedir. Çalışmanın en temel amacı, öznel iyi-oluşun en önemli alt kümelerinden olan ve birbirleriyle anlamlı bir korelasyon ilişkisi içerisinde olan öznel iktisadi iyi oluş ile öznel sağlığın temel belirleyicilerinin incelenmesidir. Literatürde, Türkiye için öznel iyi-oluş ile yaş, eğitim, cinsiyet veya medeni durum gibi sosyo-demografik göstergeler arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar (Eryılmaz, 2010; Tümkaya, 2011; Selim 2008; Dal ve Sevüktekin, 2018; Eren ve Aşıcı, 2018) söz konusu olsa da, bu çalışma doğrudan öznel iktisadi iyi oluş ve öznel sağlığın belirleyicileri üzerine yapılmış bilinen ilk çalışmadır.

2. GENEL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR İNCELEMESİ

Öznel iyi-oluş perspektifi, ilk olarak psikoloji alanında yoğun olarak kullanılmış, 1950'lerden sonra ise, diğer sosyal bilim alanlarına yayılmıştır. Öznel iyi oluşun tek bir belirleyicisi yoktur. Özellikle psikoloji alanında yapılan bazı çalışmalar (Lykken ve Tellegen, 1996; Tellegen, Lykken, Bouchard, Wilcox, Segal ve Rich, 1988), bireylerin deneyimlerinden mutlu olmalarının kalıtsal bazı özelliklere bağlı olduğunu ifade eder. Bu bağlamda, dışa dönüklük veya sinirlilik gibi kişisel değişkenlerin de öznel-iyi oluşta en tutarlı ve güçlü göstergelerden biri olduğunu ifade eden çalışmalar (Okun ve George, 1984; Diener ve Lucas, 1999) da mevcuttur. Benzer şekilde Diener ve Ryan (2009) da daha iyi öznel iyi-oluşa sahip olan bireylerin daha yüksek özgüven, liderlik, sosyallik ve samimiyete sahip

olduklarını ifade eder⁸. Öznel iyi-oluş ile iktisadi olmayan faktörler arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların büyük bir kısmı, sağlık (George ve Landerman, 1984; Okun, Stock, Haring ve Witter, 1984; Mehnert, Krauss, Nadler ve Boyd, 1990; Easterlin, 2004; Veenhoven, 2008; Diener ve Chan, 2011; Coyne, Santarossa, Polumbo ve Woodruff, 2018⁹), medeni durum (Gove ve Shin, 1989; Diener, Gohm, Suh ve Oishi, 2000), aile yaşamı (Blanchflower ve Oswald, 2000; Diener vd., 2000; Frey ve Stutzer, 2002; Heliwell, 2003; Easterlin, 2005, Diener ve Biswas-Diener, 2008), yaş (Heliwell, 2003; Mroczek ve Spiro, 2005; Blanchflower ve Oswald, 2007), cinsiyet¹⁰ (Diener vd., 1999) ve suç (Hansmaier, 2013; Stickley, Koyanagi, Roberts, Goryakin ve McKee, 2015) gibi sosyolojik ve demografik unsurların, bireyin iyi-oluşu üzerinde önemli etkileri olduğunu ifade etmektedir. Elbette, öznel iyi-oluşun, gelir, işsizlik (Clark ve Oswald, 1994; Van der Meer, 2014) gibi iktisadi faktörlerden de etkileneceğini ifade eden çalışmalar da mevcuttur.

İyi-oluş, uzun süreler, iktisatçılar tarafından parasal bir kavram olarak görülmüştür ve ölçümü genellikle gelir gibi araçlar ile gerçekleştirilmiştir. 1980'lerin ortalarından itibaren ise iyi-oluş üzerinde iktisadi-olmayan faktörlerin hızlı bir yükselişi söz konusudur. Öyle ki, Sen (1985)'in kapasite yaklaşımı ile birlikte, insanların iyi-oluşlarının yalnızca gelire bağlı olmadığı ve insanların yaşamları boyunca "ne olmaya ve ne yapmaya muktedir oldukları" ile ilgilendiği ortaya atılmıştır. Bu, iyi-oluşa çok boyutlu bir anlayış kazandırmıştır; böylece bireyin iyi-oluşunun yalnızca gelire değil, eğitim, sağlık, boş zaman gibi gelir dışı faktörlere de bağlı olduğu belirtilmiştir. Bu dönemdeki bazı diğer çalışmalar ise, iyi-oluşu, gelir ve gelir-dışı birçok farklı göstergeleri içeren bileşik endekslere göre ölçmeye çalışmışlardır (Sumner, 2004). Dolayısıyla, iyi-oluşun nasıl tanımlandığına bağlı olarak ölçümü de farklı alternatifleri gerektirir. Her ne kadar iyi-oluş, uzun bir dönem iktisatçılar tarafından genelde nesnel olarak değerlendirilse de, öznel-iyi oluşu iktisadi açıdan ele alan erken dönem çalışmalar (Van Praag, 1971; Van Praag ve Kapteyn, 1973; Easterlin, 1974; Goedhart, Halberstadt, Kapteyn ve Van Praag, 1977; Van Praag vd., 1980) ve bu çalışmaları takip eden diğer teorik ve ampirik katkıları içeren birçok çalışma (Di Tella, MacCulloch ve Oswald, 2001; McBride, 2001; Easterlin, 2003; Van Praag, Frijters ve Ferrer-i Carbonell, 2003; Kenny, 2005; Graham ve Felton, 2006; Van Praag ve Ferrer-i-Carbonell, 2008) söz konusudur. En temel anlamda, öznel iyi oluş ile gelir arasında genellikle pozitif bir ilişkinin varlığı söz konusudur (Diener, 1984; Diener, Sandvik, Seidlitz ve Diener, 1993; Diener ve Biswas-Diener, 2002; 2008). Bazı çalışmalar (Inglehart, 1997; Diener ve Sandvik, 1993; Diener ve Oishi, 2000; Cummins, 2002) bu ilişkiyi kabul etse de gelirin, düşük gelir düzeylerinde öznel iyi oluş ile daha güçlü olarak ilişkili olduğunu ve gelir arttıkça ilişkinin azaldığını belirtir. Bu da Easterlin paradoksu ile ilişkilidir. İktisatta, öznel iyi-oluşa yönelik Easterlin (1974)'in çalışması öncü çalışmalardan biridir. Gelir ve iyi-oluş (veya mutluluk) arasındaki zamana göre olan ilişkiyi inceleyen Easterlin (1974), Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bireyler üzerine yaptığı çalışmada, bireysel gelir arttıkça öznel iyi-oluşun arttığını, ancak ilerleyen zamanlarda gelirdeki artışlarla birlikte iyi-oluşun azalan getirisinin ortaya çıktığını ifade etmektedir. Sonuçta da, gelir ile iyi-oluş arasındaki ilişkinin doğrusal olmaktan uzak olduğunu belirtmektedir. Aynı çalışmasında, Easterlin (1974), zaman içerisindeki ulusal iyi-oluş düzeyindeki artışın ise, yatay

⁸ Diener vd. (1999: 277)'in belirttiği gibi, insanların günlük yaşantılarının ne kadar tatminkar ve mutlu olduğunu anlamaya yönelik bu tip çalışmalarda, bireyler aynı koşullara farklı tepkiler verebilir ve böylece öznel çerçevede kendi değerleri, tecrübeleri ve beklentilerine göre durumlarının değerlendirmelerini yaparlar.

⁹ Sağlık ve öznel iyi-oluş arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara örnek olarak, Coyne vd. (2018), sosyal ağ kullanımının sağlık ve iyi-oluş arasındaki ilişkisini incelemiştir. Sonuç olarak da sosyal ağ kullanıcılarının genel sağlık durumlarının iyi olmakla birlikte ruh sağlıklarının ve iyi-oluşlarının kötü olduğu sonucuna ulaşmıştır.

¹⁰ Diener ve Ryan (2009)'a göre kadınlar, olumlu ve olumsuz duyguları, erkeklere göre daha sık ve daha yoğun yaşamaktadırlar, bu yüzden de öznel iyi-oluşa yönelik kadınların cevapları, genellikle ya çok mutlu ya da çok mutsuz şeklinde verilmektedir, yani genellikle uçlara yönelik cevapları içermektedir.

seyrettiğini, yani kişi başına milli gelir artışı ile iyi-oluşun ilişkisiz olduğunu da belirtir. Buna da Easterlin Paradoksu adı verilir (Conceiçao ve Bandura, 2008: 11). Yani, Easterlin (1974)'e göre, görelilik olarak daha zengin insanlar, diğerlerinden daha mutlu olmakta, ancak toplam gelir düzeyleri arttıkça, iyi-oluş da aynı düzeyde artış olmamaktadır. Diener (1984: 563) bunun, temel ihtiyaçlar karşılandıktan sonra artık gelirin önemli olmaktan çıkmasından kaynaklandığını belirtir¹¹. Benzer şekilde Inglehart (2000) da belirli bir eşik belirler ve belirli temel ihtiyaçlar karşılandığında, artık gelirin iyi-oluşu artırmayacağını ifade eder. Veenhoven (1991) de aynı şekilde, belirli bir gelir düzeyinin üzerinde gelir artışının iyi-oluşa etki etmediğini belirtir. Diener, Diener ve Diener (1995)'e göre, uluslararası düzeyde, büyüme ile öznel iyi-oluş arasında güçlü bir bağ olmamasının bir nedeni, öznel iyi-oluş ile bireycilik arasındaki güçlü ilişkidir. Deaton (2007) ise, gelir ile iyi-oluş arasında böyle bir eşğin olduğu yönündeki görüşleri kabul etmez. O'na göre, zengin ülkelerde bile, yaşam tatmini ile gelir arasındaki korelasyon ilişkisi oldukça yüksektir ve bu ilişki pozitif ve oldukça kuvvetlidir. Gelirin dışında, mal sahipliğine yönelik maddi refah ile iyi-oluş arasında da bir ilişkinin varlığından bahsetmek mümkündür. Burada öznel iyi-oluş haz ve gurur gibi duygusal unsurları içerdiğinden, fiziksel memnuniyetlerle ilişkili bir zenginlik, iyi-oluşun artmasını sağlar. Dolayısıyla da yüksek-kaliteli gıdalara erişim, konforlu ev eşyaları sahipliği, iyi-oluş anlamında olumlu bir durumu ifade eder (Diener, 1984; Biswas ve Diener, 2008: 308). İyi-oluş ile işsizlik ve enflasyon gibi diğer iktisadi değişkenler arasındaki ilişkiler de zamanla bu bağlamda incelenmiş ve politika-yapıcılara önemli bilgiler sunulmuştur. Genel olarak, işsizlik ve enflasyonun, bireylerin mutluluğunu azalttığı ifade edilmektedir (Clark ve Oswald, 1994; Oswald, 1997; Di Tella vd., 2001; Graham ve Pettinato, 2001; Clark, 2009). Clark (2009), örneğin, işsizliğin, öznel iyi-oluş üzerinde negatif ve tutarlı bir etkisi olduğunu ve bireylerin işsizliğe zaman içerisinde uyum sağlayamadığını ifade etmektedir.

Ampirik literatür, genel olarak, öznel iktisadi iyi oluşun maddi veya nesnel yaşam koşulları, coğrafi karakteristikler ve sosyo-demografik faktörler ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu, sosyo-demografik faktörler arasında yaş, eğitim, medeni durum, ailenin büyüklüğü ve bileşimi (Vera-Toscano, Ateca-Amestoy ve Serrano-del-Rosal, 2006; Selezneva 2011; Cheli, Lecchini ve Masserini, 2002) gibi değişkenler kullanılmaktadır. Cracolici, Giambona ve Cuffaro (2012), çalışmalarında İtalya için Avrupa Birliği Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'nın 2005 yılı verilerini kullanarak kısmi oransal sıralı logit modeliyle öznel iktisadi iyi oluşun belirleyicilerini incelemişlerdir. İyi düzeyde bir iyi-oluş için gelirin gerekli bir koşul olduğunu ifade eden çalışma, ne var ki, tüm iyi-oluşun açıklanması için yeterli olmadığını ifade etmektedir. Cracolici vd. (2012), bağımlı değişken olarak "gerekli harcamaların yapılabilmesi" durumunu almış ve öznel iktisadi iyi-oluşun yalnızca finansal koşullardan değil, eğitim düzeyi, evin mülkiyet durumu gibi değişkenlerden etkilendiğini belirtmiştir. Yine Cracolici, Giambona ve Cuffaro (2014), daha önceki çalışmalarındaki aynı verileri kullanarak aynı yöntemle, ancak bu kez aile yapısını da dikkate alarak öznel iyi oluşun iktisadi belirleyicilerini incelemiştir. Hayo ve Seifert (2003), 1991-95 arasında Viyana Paul-Lazarsfeld Topluluğu anket verilerini kullanarak seçilmiş Doğu Avrupa ülkelerinde öznel iktisadi iyi-oluşun belirleyicilerini sıralı bir logit model ile analiz etmişlerdir. Yaş için negatif ancak U-şeklinde bir etki,

¹¹ Ayrıca, gelirin etkisi doğrudan olsa da, sosyal karşılaştırmaya bağlıdır. İnsanların ne düzeyde tatmin olduğu durumlarını başkalarına göre karşılaştırılarak bulunur. Yani sosyal karşılaştırma, tüm süreçleri iptal eden mekanizmalardan biridir (Brickman ve Campbell, 1971, Veenhoven, 2008). Frank (1999) de, gösterişe yönelik mallara yüksek vergiler konulup bu tip tüketimlerden vazgeçirilmesini önerir. Hedonik uyuma göre, bireyler, bir gelir artışından başlangıç tatmini duysalar da duygusal etkiler kısa süreli veya geçicidir (Parducci, 1995). Easterlin (1974) de hızlı ekonomik büyümenin öznel iyi-oluşta aynı kazançları gösteremeyeceğini yani maddi hedeflerin mutluluğu artırmayacağını belirtir. Ancak Inglehart ve Klingeman (2000)'a göre, insanlar zaman boyunca tüm koşullara uyum sağlayabilir. Aynı şekilde, Diener, Lucas ve Scollon (2006) da insanların uzun dönem iyi-oluşlarının değişebileceğini ifade eder. Hatta boşanma (Lucas, 2005), işsizlik (Lucas, Clark, Georgellis ve Diener, 2004) uzun dönemli öznel iyi-oluşu azaltır.

eğitim ve güçlü gelir durumu için pozitif bir etki, işsizlik için negatif bir etki bulmuşlardır. Cinsiyete yönelik belirgin sonuçlara ise ulaşamamışlardır. Bağımlı değişken olarak, hanehalkının kendi ekonomik değerlendirmesini (tatmin olma düzeyini) dikkate almışlardır. Sonucunda da iktisadi iyi oluş ile yaşam memnuniyeti arasında yüksek oranda anlamlı bir ilişki bulmuşlardır. Verbic ve Stanovnik (2006) ise, çalışmalarında, 1988, 1993 ve 1997-99 dönemi hanehalkı bütçe anketlerini kullanarak Slovenya'daki öznel iktisadi iyi oluşu incelemişlerdir. Hanehalkı geliri, hanehalkı büyüklüğü, hanehalkı bileşimi ve hane varlıkları ile öznel iktisadi iyi oluşun yüksek oranda ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Öznel iktisadi iyi-oluşu inceleyen çalışmalardan bazıları da (Hansen, Slagsvold ve Moum, 2008; Palomaki, 2017) özellikle yaşa göre analizlerini gerçekleştirmiştir. Örneğin, Palomaki (2017), 2005-2011 Avrupa Birliği (AB) Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA) verilerini kullanarak 31 ülkeden emeklilerin öznel iktisadi iyi oluşunu incelemiştir. Çok düzeyli doğrusal bir regresyon analizi kullanarak yaşa göre gruplandırma yapmıştır. Çalışmanın temel sonucu, emeklilerin bireysel gelirlerini diğer ülkelerdeki emeklilere göre karşılaştırdığını ve bireylerin gelirleri arttıkça diğer emeklilere karşı görece değerlendirmelerinin, gelir yetersizliği algısını azalttığı yönündedir. Farklı ülkelerdeki öznel iktisadi iyi oluş farklılığının nedenleri olarak da kültürel faktörleri, güven, sağlık sistemleri ve yaşlılar için sosyal hizmetler şeklinde ifade etmiştir. Son olarak Mysikova, Zelinsky Garner ve Vecernik (2019) çalışmalarında, zaman boyunca değişen reel iktisadi koşullara yönelik objektif ölçümlerle bireyin iktisadi iyi oluşunun öznel algısıyla ne düzeyde ilintili olduğunu incelemiştir ve Cracolici vd. (2014)'e benzer bir yaklaşım kullanmıştır. Analizini ise, Çekya ve Slovakya üzerine AB GYKA verileri ile gerçekleştirmiştir.

İyi bir yaşamın temel karakteristiklerinden bir diğeri de şüphesiz, sağlıktır. Bireyin kendi genel veya fiziksel sağlık durumu değerlendirmesine göre ölçülen öznel sağlık kavramı da, genellikle öznel iyi-oluş ile pozitif ilişkilidir ve iyi öznel sağlık, iyi öznel iyi-oluşun önemli unsurlarından biri olarak görülür (Monden, 2014). Bu bağlamda, öznel iyi-oluş ile öznel sağlık arasında güçlü bir ilişkinin varlığından bahsetmek mümkündür (Okun vd., 1984; Veenhoven, 2012). Sağlık ve iyi oluş arasındaki ilişkiyi etkileyen farklı faktörlerin varlığı söz konusu olabilmektedir. Okun ve George (1984), cinsiyete, zamana ve farklı iyi-oluş göstergelerine göre yaptığı analizinde, öznel sağlık ile öznel iyi-oluş arasında orta düzey bir korelasyon ilişkisi ve bu ilişkinin kadınlarda daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. George ve Landerman (1984: 152) da öznel sağlık değerlendirmeleri ile öznel iyi-oluş arasında güçlü bir ilişki bulmuştur ve öznel sağlık ile finansal yeterliliğin, yaşam tatmininin en güçlü belirleyicileri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışmalardan bazıları da yaşlı nüfus üzerinde (Markides ve Pappas, 1982; Larson, 1978) ve özellikle de ilerleyen yaşlarda (Steptoe, Deaton ve Stone, 2015), öznel sağlığın, öznel iyi-oluşun önemli bir belirleyicisi olduğunu belirtmektedir. Her ne kadar öznel iyi oluş ile öznel sağlık arasında güçlü bir ilişkinin varlığı söz konusu olsa da, ilişkinin nedensel doğası üzerine yapılan çalışmaların sayısı sınırlıdır ve nedenselliğin yönü konusunda henüz bir fikir birliği söz konusu değildir (Monden, 2014). Bu bağlamda Feist, Bodner, Jacobs, Miles ve Tan (1995), her iki yönde bir nedenselliğin söz konusu olduğundan bahsetmektedir. Literatürde, doğrudan öznel sağlığı etkileyen faktörleri inceleyen çalışmalar da söz konusudur (Tran, 1993; Picavet ve van den Bos, 1996; Freedman vd., 2004; Gleib, 2017). Son olarak, öznel sağlık ile gelir arasında ilişkiyi araştıran sınırlı sayıda çalışmalar da mevcuttur. Ülke düzeyinde öznel sağlık ile kişi başına gelir ve doğumda yaşam beklentisi arasındaki ilişkiyi inceleyen Joe ve Subramanian (2017), sağlığını "kötü veya çok kötü" olarak belirten 25 yaş ve üstü nüfusun yüzdesi ile kişi başına gelir ve yaşam beklentileri arasında ters bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yani, gelir arttıkça, sağlığını kötü veya çok kötü olarak nitelendirenlerin oranı azalmaktadır. Ayrıca, özellikle düşük kişi başına gelir düzeylerinde ve yüksek yaşam beklentisi düzeylerinde, öznel sağlığın kötü ve çok kötü olarak belirtilmesi, oldukça değişkenlik göstermektedir. Bu çalışmada da, öznel iktisadi iyi-oluş için, hanehalklarına gerekli harcamaları yapabilme durumları; öznel sağlık için ise, sağlık durumları sorularak, kendi değerlendirmelerine göre, verdikleri cevaplara göre bir analiz gerçekleştirilmiştir.

3. VERİ VE YÖNTEM

3.1. Veri

Çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından derlenen 2017 yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA) mikro veri setinde (TÜİK, 2017) yer alan 22869 haneye ait veriler kullanılmaktadır. Çalışmanın bağımlı değişkenleri bireylerin sağlık durumları ve ekonomik durumları hakkındaki öznel bilgileridir. Öyle ki; GYKA'da bireyler, "hanenin toplam geliri ile gerekli harcamaları yapabilme durumlarını", "Çok zor=1, Zor=2, Biraz zor=3, Biraz kolay=4, Kolay=5, Çok kolay=6" şeklinde 6'lı likert ölçeğe göre değerlendirmektedirler. GYKA mikro veri setinde, bireyler genel sağlık durumlarını "Çok iyi=1, İyi=2; Orta=3; Kötü=4 ve Çok kötü=5" şeklinde yer alan 5'li likert ölçeğe göre değerlendirmektedir. Sırasıyla öznel iktisadi iyi oluş ve öznel sağlık olarak isimlendirilen bu veriler çalışmanın bağımlı değişkenlerini oluşturmaktadır. Bağımlı değişkenler, analiz sonucunda yorumlama kolaylığı ve ortak bir sıralaması olması amacıyla bireylerin "öznel iktisadi iyi oluş" ve "öznel sağlık" durumlarına verdikleri cevaplar "Çok kötü=1, Kötü=2; Orta=3; İyi=4 ve Çok iyi=5" şeklinde düzenlenmiştir.

Tablo 1'de çalışmada yer alan bağımlı değişkenlerin frekans dağılımları yer almaktadır. Tablo 1'e göre hanehalkı reislerinin %3.26'sı öznel iktisadi iyi oluşlarını çok iyi, %3.80'si çok kötü olarak tanımlamaktadır. Bununla beraber hanehalkı reislerinin önemli bir kısmı (%62,23) öznel iktisadi iyi oluşlarını orta olarak değerlendirmektedir. Buna ek olarak ankette yer alan hane halkı reislerinin %4.49'u öznel sağlık durumlarını çok iyi, %1.16'sı çok kötü olarak tanımlamaktadır. Hanehalkı reislerinin %27.66'sı ise öznel sağlık durumlarını orta olarak değerlendirmektedir. Tablo 1, ankette yer alan bireylerin öznel sağlık durumlarının, öznel iktisadi iyi oluşlarından görece daha iyi olduğunu göstermektedir. Tablo 2'de ise çalışmada kullanılan açıklayıcı değişkenlerin tanımları ve tanımlayıcı istatistikleri yer almaktadır.

Tablo 1: Bağımlı değişkenlerin Frekans Dağılımları (%)

Bağımlı Değişkenler	Çok kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok İyi
Öznel İktisadi İyi Oluş	3.80	12.72	62.23	17.99	3.26
Öznel Sağlık	1.16	10.72	27.66	55.97	4.49

Çalışmada kullanılan değişkenler, hanehalkı reisi ile ilgili değişkenler ve hane ile ilgili değişkenler olmak üzere iki kategoride sınıflandırılmıştır. Bu değişkenler içinde hanehalkı reisinin yaşı, hanehalkı reisinin yaşının karesi ve hanehalkı toplam geliri dışındaki tüm değişkenler kukla değişkendir.

3.2. İki değişkenli Sıralı Probit Model

Çalışmada bireylerin öznel sağlık durumları ve öznel iktisadi iyi oluşları arasındaki ilişki dikkate alınarak sıralı yapıdaki bağımlı değişkenler üzerinde hanehalkı reisi ve hanenin özelliklerinin etkisini incelemek amacıyla İki değişkenli Sıralı Probit Model (Bivariate Ordered Probit Model) kullanılmaktadır. İki değişkenli sıralı probit modelini oluşturmak için iki gizli değişken tanımlanmaktadır. Bu gizli değişkenlerden, y_{1i}^* hanehalkı reisinin öznel sağlık düzeyini ve y_{2i}^* hanehalkı reisinin öznel iktisadi iyi oluş düzeyini göstermektedir.

$$y_{1i}^* = x'_{1i}\beta_1 + \varepsilon_{1i} \quad (1)$$

$$y_{2i}^* = x'_{2i}\beta_2 + \gamma y_{1i}^* + \varepsilon_{2i} \quad (2)$$

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Bağımsız Değişkenler	Tanım	Ort.	Std. Hata
Hanehalkı Reisi ile ilgili Değişkenler			
Kadın	Hanehalkı reisi kadın ise 1, erkek ise 0.	0.185	0.002
Yaş	Hanehalkı reisinin yaşı	50.125	0.100
Yaş ²	Hanehalkı reisinin yaşının karesi	2743.9	10.717
Medeni Durum			
Bekar	Hanehalkı reisi bekar ise 1, değil ise 0.	0.038	0.001
Evli (Referans)	Hanehalkı reisi evli ise 1, değil ise 0.	0.806	0.002
Eşi öldü	Hanehalkı reisinin eşi ölmüş ise 1, değil ise 0	0.114	0.002
Boşandı	Hanehalkı reisi boşanmış ise 1, değil ise 0	0.040	0.001
Eğitim			
Okuryazar (Referans)	Hanehalkı reisi okur-yazar değil ya da okur-yazar olup bir okul bitirmediyse 1, diğer durumda ise 0.	0.138	0.002
İlkokul-ortaokul	Hanehalkı reisi ilkokul, ortaokul, mesleki ortaokul ve ilköğretim mezunu ise 1, değil ise 0.	0.527	0.003
Lise	Hanehalkı reisi genel lise, mesleki ve teknik lise mezunu ise 1, değil ise 0.	0.167	0.002
Üniversite ve üstü	Hanehalkı reisi yüksekokul, fakülte ve üzeri mezunu ise 1, değil ise 0.	0.166	0.002
İş Durumu			
Tam zamanlı	Hanehalkı reisi ücretli ve yevmiyeli olarak tam zamanlı çalışıyor ise 1, diğer durumda ise 0	0.408	0.003
İşveren	Hanehalkı reisi işveren/kendi hesabına çalışıyor ise 1, diğer durumda ise 0.	0.179	0.002
İşsiz	Hanehalkı reisi iş arıyor ise 1, diğer durumda ise 0.	0.037	0.001
Yarı-zamanlı	Hanehalkı reisi yarı-zamanlı çalışıyor ise 1, diğer durumda ise 0.	0.026	0.001
Emekli	Hanehalkı reisi emekli ise 1, diğer durumda ise 0.	0.208	0.002
Aktif Değil (Referans)	Hanehalkı reisi, yaşlı, engelli, çalışmaz halde olan veya eğitim, ev işleri, çocuk ve yaşlı bakımı gibi sorumlulukları nedeniyle çalışma hayatında aktif değil ise 1, diğer durumda ise 0.	0.142	0.002
Hane ile ilgili Değişkenler			
HHT1	Tek kişilik hanehalkı ise 1, değil ise 0	0.107	0.002
HHT2	Bağımlı çocuk olmayan hanehalkı ise 1, değil ise 0.	0.348	0.003
HHT3 (Referans)	Bağımlı çocuk olan hanehalkı ise 1, değil ise 0.	0.545	0.003
Gelir	Hanehalkı toplam gelirinin logaritması	10.410	0.004
Örnekleme Boyutu	22869		

Eşitlik (1) ve (2)'de, indis i her bir haneyi, β_1 ve β_2 bilinmeyen parametreleri ve γ bilinmeyen katsayı vektörünü ifade etmektedir. ε_1 ve ε_2 ise $\begin{pmatrix} \varepsilon_{1i} \\ \varepsilon_{2i} \end{pmatrix} \sim N \left[\begin{pmatrix} 0 \\ 0 \end{pmatrix}, \begin{pmatrix} 1 & \rho \\ \rho & 1 \end{pmatrix} \right]$ ile belirtilen hata terimleri olmak üzere ρ , Eşitlik (1) ve (2)'deki hata terimleri arasındaki korelasyonu göstermektedir. Korelasyon katsayısı ρ 'nun istatistiksel olarak anlamsız olduğu durumda model iki bağımsız sıralı probit model olmaktadır (Sajaia, 2008).

Bağımlı değişkenler y_1 ve y_2 Eşitlik (3) ile ifade edilmektedir:

$$y_{1i} = \begin{cases} 1 = \text{Çok kötü} & \text{eğer } y_{1i}^* \leq c_{11} \\ 2 = \text{Kötü} & \text{eğer } c_{11} < y_{1i}^* \leq c_{12} \\ 3 = \text{Orta} & \text{eğer } c_{12} < y_{1i}^* \leq c_{13} \\ 4 = \text{İyi} & \text{eğer } c_{13} < y_{1i}^* \leq c_{14} \\ 5 = \text{Çok iyi} & \text{eğer } c_{14} < y_{1i}^* \end{cases} \quad y_{2i} = \begin{cases} 1 = \text{Çok kötü} & \text{eğer } y_{2i}^* \leq c_{21} \\ 2 = \text{Kötü} & \text{eğer } c_{21} < y_{2i}^* \leq c_{22} \\ 3 = \text{Orta} & \text{eğer } c_{22} < y_{2i}^* \leq c_{23} \\ 4 = \text{İyi} & \text{eğer } c_{23} < y_{2i}^* \leq c_{24} \\ 5 = \text{Çok iyi} & \text{eğer } c_{24} < y_{2i}^* \end{cases} \quad (3)$$

c_{1j}, c_{2j} $i, j=1, 2, 3, 4, 5$, bilinmeyen eşik noktaları olmak üzere $c_{10} = c_{20} = -\infty$ ve $c_{15} = c_{25} = \infty$ olarak tanımlanmaktadır. $y_{1i} = j$ ve $y_{2i} = k$ için olasılık değerleri Eşitlik (4)'deki gibi hesaplanabilmektedir:

$$\begin{aligned} \Pr(y_{1i} = j, y_{2i} = k) &= \Pr(c_{1j-1} < y_{1i}^* \leq c_{1j}, c_{2k-1} < y_{2i}^* \leq c_{2k}) \\ &= \Pr(y_{1i}^* \leq c_{1j}, y_{2i}^* \leq c_{2k}) - \Pr(y_{1i}^* \leq c_{1j-1}, y_{2i}^* \leq c_{2k}) - \Pr(y_{1i}^* \leq c_{1j}, y_{2i}^* \leq c_{2k-1}) + \Pr(y_{1i}^* \leq c_{1j-1}, y_{2i}^* \leq c_{2k-1}) \end{aligned} \quad (4)$$

Hata terimleri ε_{1i} ve ε_{2i} ; ρ korelasyon ile iki değişkenli standart normal dağılımlı olmak üzere i -nci gözlemin logaritmik olabilirlik fonksiyonu Eşitlik (5) ile gösterilmektedir. Bütün gözlemlerin bağımsız olduğu varsayımı altında bütün örneklem için logaritmik olabilirlik fonksiyonunu oluşturmak amacıyla Eşitlik (5) ve Eşitlik (6) oluşturulur (Sajaia, 2008).

$$\ln L_i = \sum_{j=1}^5 \sum_{k=1}^5 I(y_{1i} = j, y_{2i} = k) \ln \Pr(y_{1i} = j, y_{2i} = k) \quad (5)$$

$$\ln L = \sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^5 \sum_{k=1}^5 I(y_{1i} = j, y_{2i} = k) \ln \Pr(y_{1i} = j, y_{2i} = k) \quad (6)$$

Modelin katsayı tahminleri Eşitlik (6)'da belirtilen logaritmik olabilirlik fonksiyonunu en büyük yapan değerlerdir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Tablo 3'te hanehalkı reislerinin öznel sağlık ve öznel iktisadi iyi oluşlarının belirleyicilerinin incelendiği iki değişkenli sıralı probit model katsayı tahminleri yer almaktadır. Tablo 3'te öncelikle iki değişkenli sıralı probit modeldeki hata terimleri arasındaki ilişkinin varlığını sınavan ρ korelasyon katsayısı pozitif ve %5 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Bunun yanında iki bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi ölçen olabilirlik oranı (LR) test sonucu (13.89) da istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Bu bulgular, bireylerin öznel sağlık düzeyleri ile öznel iktisadi iyi oluş düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Böylece iki değişkenli sıralı probit modelin kullanılması uygun olmaktadır.

Tablo 3'e göre hanehalkı reisinin cinsiyetinin hanehalkı reisinin öznel sağlık ve öznel iktisadi iyi oluş düzeyleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Bu, Hayo ve Seifert (2003)'ün sonuçlarını desteklemektedir. Çalışmada hanehalkı reisinin yaşı hem öznel sağlık hem de öznel iktisadi iyi oluş modellerinde negatif ve anlamlı iken yaşın karesi, pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Bu bulguya göre, hanehalkı reisinin yaşı arttıkça öznel iktisadi iyi oluş ve öznel sağlık algılarının çok iyi olma olasılıkları azalırken, ortalama yaştan (50 yaş) sonra artmaktadır. Ancak yaşın karesinin tahmin edilen katsayı büyüklüğü oldukça küçük bulunmuştur. Bu açıdan yaş arttıkça, beklenildiği gibi bireylerin öznel sağlıkları ve öznel iktisadi iyi oluş algılarının azaldığını söyleyebiliriz. Elde edilen sonuçlar, gelişmekte olan ülkeler üzerine yapılan (Hayo ve Seifert, 2003; Sanfey ve Teksoz, 2005; Namazie ve Sanfey, 2001; Litchfield, Reilly ve Veneziani, 2012) ve yaşam tatmini ile yaş arasında U-şeklinde bir ilişki bulan çalışmalar ile uyumludur.

Tablo 3. İki Değişkenli Sıralı Probit Model Katsayı Tahmini Sonuçları

		Öznel Sağlık		Öznel İktisadi İyi Oluş	
Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	Katsayı	Std. Hata	
Hanehalkı Reisi ile İlgili Değişkenler					
Kadın	-0.006	0.034	-0.014	0.031	
Yaş	-0.040***	0.003	-0.025***	0.003	
Yaş ²	0.0001***	0.00003	0.0002***	0.00003	
Bekar	0.018	0.047	0.039	0.046	
Eşi öldü	0.012	0.038	0.025	0.039	
Boşandı	-0.114***	0.043	-0.140***	0.043	
Eğitim					
İlkokul-ortaokul	0.288***	0.025	0.0003	0.026	
Lise	0.399***	0.032	0.018	0.032	
Üniversite ve üstü	0.515***	0.035	0.044	0.035	
Çalışma Durumu					
Tam zamanlı	0.639***	0.035	0.002	0.035	
İşveren	0.625***	0.036	0.216***	0.037	
İşsiz	0.454***	0.050	-0.142***	0.050	
Yarı-zamanlı	0.479***	0.054	0.019	0.054	
Emekli	0.310***	0.034	0.058	0.035	
HHT1	0.140***	0.035	0.524***	0.035	
HHT2	0.035***	0.019	0.177***	0.019	
Gelir	0.171***	0.013	0.957***	0.014	
ρ	0.062**	0.008			
cut11	7.515**	0.154			
cut12	8.456**	0.154			
cut13	10.540**	0.159			
cut14	11.845**	0.163			
cut21	-1.940**	0.150			
cut22	-0.594**	0.149			
cut23	0.567**	0.149			
cut24	2.876**	0.149			
Bağımsız denklemlerin LR testi	Chi2(1): 53.59		Prob>chi2=0.0000		
Wald Chi2(17)= 5896.74			Prob>chi2=0.000		

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeylerini göstermektedir.

Hanehalkı reisinin medeni durumunu ifade eden değişkenler arasında, “evli” değişkeni referans kategori olarak belirlenmiştir. Buna göre medeni durumu ifade eden değişkenler arasında evli bireylere göre boşanan bireylerin öznel iktisadi iyi oluş ve öznel sağlık durumlarının çok iyi olma olasılıkları negatif bulunmuştur. Bu bulgu, boşanmış bireylerin, evli bireylere göre öznel iktisadi iyi

oluşlarının daha kötü olduğunu belirtmektedir. Literatürde, genellikle evli bireylerin öznel iyi oluşlarının, tek başına yaşayan bireylere göre daha yüksek olduğuna yönelik sonuçlar (Frijters, Geishecker, Shields, Haisken-DeNew, 2006; Molnar ve Kapitany, 2006; Bruni ve Porta, 2007; Angelescu, 2008) söz konusudur. Elde edilen bulgular, öznel iktisadi iyi oluş için de benzer sonuçların geçerli olduğuna işaret etmektedir. Evli bireylere göre bekâr ve eşi vefat eden bireylerin ise öznel iktisadi iyi oluş ve öznel sağlık durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Hanehalkı reisinin eğitim durumunun, öznel sağlık ve öznel iktisadi iyi oluşları üzerindeki etkisi incelendiğinde, eğitimin öznel iktisadi iyi oluş üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmazken, öznel sağlık üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Okur-yazar olmayan ya da okur-yazar olup bir okul bitirmeyenler, referans kategori olarak ele alındığında, eğitim düzeyi arttıkça bireylerin öznel sağlık düzeylerinin çok iyi olma olasılıklarının arttığı gözlenmiştir.

Tablo 3'den görüleceği üzere, bağımlı çocuğu olan hanehalkı reislerine göre sırasıyla tek kişilik hanehalkı reislerinin ve bağımlı çocuğu olmayan hanehalkı reislerinin öznel sağlık ve öznel iktisadi iyi oluş düzeyleri daha iyi bulunmuştur. Literatürde, çocukların sayısı ile ilişkili çalışmaların sonuçları ihtilaflıdır. Lelkes (2006), çocuk sayısının yaşam tatminine pozitif bir etki sağladığını ifade ederken, Alesina, Di Tella ve MacCulloch (2004), hanedeki çocuk sayısı arttıkça yaşam tatmininin azaldığını ifade eder. Litchfield vd. (2012) de çocukların eğitim ve sağlığı için gerekli ilave harcamanın hane kaynaklarına yüklediği zorluğa dikkat çeker ve dolayısıyla negatif bir etkinin söz konusu olacağını belirtir.

Hanehalkı reisinin çalışma durumunun öznel sağlık düzeyleri üzerindeki etkisi incelendiğinde, referans kategori olan çalışma hayatında aktif olmayan hanehalkı reislerine göre, tam zamanlı ve yarı-zamanlı çalışan, işveren, emekli ve işsiz hanehalkı reislerinin öznel sağlık durumlarının çok iyi olma olasılıkları pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Çalışma hayatında aktif yer almayan gruba yaşlı, engelli, çalışmaz halde olan veya eğitim, ev işleri, çocuk ve yaşlı bakımı gibi sorumlulukları bulunan hanehalkı reisleri oluşturmaktadır. Bu kapsamdaki bireylerin işsiz ancak iş arayan ve diğer çalışma kategorisinde bulunan ya da emekli olarak gelir sağlayan bireylere göre öznel sağlık durumlarının daha düşük olması beklenen bir sonuç olmaktadır. Bunun yanında, çalışma hayatında aktif olmayan hanehalkı reislerine göre işveren ya da kendi hesabına çalışan hanehalkı reislerinin öznel iktisadi iyi oluşlarının çok iyi olma olasılıkları daha fazla iken, iş arayan (işsiz) hanehalkı reislerinin öznel iktisadi iyi oluşlarının çok iyi olma olasılıkları beklenildiği gibi daha düşük bulunmuştur. Çalışma hayatında aktif olmayan hanehalkı reislerinin öznel iktisadi iyi oluşları ile tam zamanlı çalışan, yarı zamanlı çalışan ve emekli hanehalkı reislerinin öznel iktisadi iyi oluşları arasında ise anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Son olarak, gelir değişkeni öznel sağlık ve öznel iktisadi iyi oluş modellerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Hanehalkı toplam geliri artıkça hanehalkı reisinin öznel sağlık ve öznel iktisadi iyi oluşunun çok iyi olma olasılığı artmaktadır. Gelir değişkeninin iki modeldeki katsayı büyüklüğü incelendiğinde özellikle hanehalkı reisinin öznel iktisadi iyi oluşu üzerinde oldukça büyük bir etkisi olduğu söylenebilmektedir.

5. SONUÇ

Öznel iyi oluş verileri, her ne kadar ankete yanıt verenin kendi içsel yargılarını içerse de, iktisatçılar ve politika yapıcılar, bu verileri politika tasarımı, sosyal politikaların izlenmesi ve değerlendirilmesinde ve kıt kaynakların daha etkin kullanılmasının hedeflenmesinde kullanmayı oldukça önemli görürler. Bu açıdan bu çalışmada da bireylerin hem iktisadi iyi oluş hem de öznel sağlık algılarının belirleyicilerinin incelenmesi ve elde edilen sonuçlara göre politika önerilerinde bulunulması amacıyla, TÜİK tarafından yayımlanan 2017 yılı GYKA mikro veri anketinden

yararlanılmıştır. Ankette yer alan “hanenin toplam geliri ile gerekli harcamaları yapabilme durumu” sorusuna verilen yanıtlar “öznel iktisadi iyi oluş” ve “hanehalkı reisinin sağlık durumu” sorusuna verilen yanıtlar ise “öznel sağlık” olarak tanımlanmıştır. Literatürde yer alan çalışmalar ile bireylerin öznel iyi oluş ve öznel sağlık algıları arasındaki ilişkinin varlığının bilinmesi ile çalışmada bireylerin öznel iktisadi iyi oluş ve sağlık algılarının belirleyicileri iki öznel bilgi arasındaki ilişkiyi de dikkate alan iki değişkenli sıralı probit model ile incelenmiştir.

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre hanehalkı reisinin öznel sağlığının en temel belirleyicileri gelir ve haneye gelir sağlayan koşullardır. Ayrıca bağımlı çocuk olması gibi gelirin etkisini azaltan etmenler de öznel iktisadi iyi oluş ve öznel sağlık üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. İş arayan bireylerin, çalışma hayatında aktif olarak yer almayanlara göre öznel iyi iktisadi oluşlarının daha düşük olması işsizlik ödeneğinin yeterli olmadığını göstermektedir. Bunun yanında boşanan hanehalkı reislerinin öznel iktisadi iyi oluşlarının ve öznel sağlıklarının evlilere göre daha düşük olması, boşanma sonrası bireyin olumsuz öznel algısını yansıtmaktadır.

Çalışmaya göre hanehalkı reisinin öznel iktisadi iyi oluşu ile öznel sağlığı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. İki öznel bilgi arasında nedenselliğin yönü hakkında bilgi edinilmemesi ile birlikte öznel iktisadi iyi oluşları iyi olan bireylerin öznel sağlıklarının iyi olacağı ve öznel sağlıkları iyi olan bireylerin de çalışma hayatında daha verimli olarak kendi ekonomik refahlarını ve dolayısıyla toplumun refah düzeyini arttıracacağı düşünülmektedir. Sonuç olarak bireylerin gelirlerinin öznel iktisadi iyi-oluşlarını ve beraberinde öznel sağlıklarını arttıracak düzeyde olması politika yapıcıların dikkat etmesi gereken bir konudur. Bireylerin öznel iktisadi iyi oluşlarının, öznel sağlıklarını ve dolayısıyla sağlık durumlarını etkilemesi de dikkate alınarak hükümetlerin sağlık harcamalarını azaltmaları ve toplum refahını sağlamak amacıyla politikalar geliştirmeleri oldukça önemlidir. Bu açıdan politika yapıcılar ya da sosyal yardım kuruluşları bireylerin öznel sağlıklarının daha iyi olmasını sağlayan programlar geliştirmelidirler.

KAYNAKÇA

- Alesina, A., Di Tella, R. ve MacCulloch, R., (2004). Inequality and happiness: are Europeans and Americans different? *Journal of Public Economics*, 88, 2009-2042.
- Angelescu, L. (2008). The effects of transition on life satisfaction in Poland. Working Paper G08, Center for the Study of Democracy, Irvine, CA.
- Biswas-Diener, R. (2008). Material wealth and subjective well-being. M. Eid ve R. J. Larsen (ed.), *The science of subjective well-being içinde* (307-322 ss.). The Guilford Press: New York.
- Blanchflower, D. G. ve Oswald, A. (2000). Well-Being Over Time in Britain and the USA. NBER Working Paper No. 6102. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.
- Blanchflower, D. G. ve Oswald, A. (2007). Is Well-Being U-Shaped Over the Life Cycle? NBER Working Paper No. 12935. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.
- Brickman, P. ve Campbell, D. T. (1971). Hedonic relativism and planning the good society. M. H. Appley (ed.), *Adaptation level theory: A symposium içinde* (287-302 ss.). London: Academic Press.
- Brock, D. (1993). Quality of life in health care and medical ethics. M. Nussbaum ve A. Sen (ed.), *The Quality of Life içinde* (95-132 ss.). Clarendon Press: Oxford.
- Bruni, L. ve Porta, P. (2007). Introduction. L. Bruni ve P. L. Porta (ed.), *Handbook on the Economics of Happiness içinde* (xi-xxxvii ss.). Edward Elgar: Cheltenham.
- Cheli, B., Lecchini, L., ve Masserini, L. (2002). An ordinal logit model for subjective well-being among the Italian older adults. J. Blasius, J. Hox, E. de Leeuw, ve P. Smidt (ed.), *Social Science methodology in the New Millennium içinde*. Germany: Leske & Budrich, Opladen.
- Clark, A. E. (2009). Work, jobs and well-being across the millennium. E. Diener, D. Kahneman ve J.F. Helliwell (ed.), *International Differences in Well-Being içinde* (436-468 ss.). OUP: UK.
- Clark, A. E. ve Oswald, A. J. (1994). Unhappiness and Unemployment. *Economic Journal* 104(5): 648-59.
- Clark, A. E. ve Senik, C. (2010). Will GDP growth increase happiness in developing countries? Working Paper No. 2010-43.
- Conceição, P. ve Bandura, R. (2008). Measuring subjective wellbeing: A summary review of the literature. UNDP Development Studies, Working Paper.
- Coyne, P., Santarossa, S., Polumbo, N. ve Woodruff, S. J. (2018). The associations of social networking site use and self-reported general health, mental health, and well-being among Canadians. *Digital Health*, Vol: 4, 1-13.
- Cracolici, M. F., Giambona, F. ve Cuffaro, M. (2012). The determinants of subjective economic well-being: An analysis on Italian-Silc data. *Applied Research in Quality of Life*, 7(1), 17-47.
- Cracolici, M. F., Giambona, F. ve Cuffaro, M. (2014). Family structure and subjective economic well-being: Some new evidence. *Social Indicators Research*, 118(1), 433-456.
- Cummins, R. (2002). Subjective well-being from rich and poor. W. Glatzer (ed.), *Rich and poor: Disparities, perceptions, concomitants içinde* (137-156 ss.). Dordrecht, The Netherlands: Kluwer.
- Dal, S. ve Sevüktekin, M. (2018). Türkiye’de Öznel İyi Oluş’un Yaşam Alanları Yaklaşımı İle Ölçülmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 18. EYİ Özel Sayısı, 433-446.

- Deaton, A. (2007). Income, Aging, Health and Wellbeing Around the World: Evidence from the Gallup World Poll. NBER Working Paper No. 13317, Cambridge, Mass: NBER.
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95, 542-575.
- Diener, E. ve Biswas-Diener, R. (2002). Will money increase subjective well-being?: A literature review and guide to needed research. *Social Indicators Research*, 57, 119-169.
- Diener, E. ve Biswas-Diener, R. (2008). *Happiness: Unlocking the mysteries of psychological wealth*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Diener, E. ve Chan, M. Y. (2011). Happy people live longer: Subjective well-being contributes to health and longevity. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 3(1), 1-43.
- Diener, E., Diener, M. ve Diener, C. (1995). Factors predicting the subjective well-being of nations. *Journal of Personality and Social Psychology* 69(5), 851-864.
- Diener, E., Gohm, C., Suh, E. ve Oishi, S. (2000). Similarity of the relations between marital status and subjective well-being across cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31, 419-436.
- Diener, E. ve Lucas, R. (1999). Personality and subjective well-being. D. Kahneman, E. Diener ve N. Schwarz (ed.), *Well-being: The foundations of hedonic psychology içinde* (213-229 ss.). NY: Sage.
- Diener, E., Lucas, R. E. ve Scollon, C. N. (2006). Beyond the hedonic treadmill: Revising the adaptation theory of well-being. *American Psychologist*, 61(4), 305-314.
- Diener, E. ve Oishi, S. (2000). Money and happiness: Income and subjective well-being across nations. E. Diener ve E. M. Suh (ed.), *Culture and subjective well-being içinde* (185-218 ss.). Cambridge, MA: MIT Press.
- Diener, E. ve Ryan, K. (2009). Subjective Well-Being: A General Overview. *South African Journal of Psychology*, 39(4), 391-406.
- Diener, E., Sandvik, E., Seidlitz, L. ve Diener, M. (1993). The relationship between income and subjective well-being: Relative or absolute? *Social Indicators Research*, 28, 195-223.
- Diener, E. ve Suh, E. M. (1997). Measuring quality of life: Economic, social, and subjective indicators. *Social Indicators Research*, 40, 189-216.
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E. ve Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125,276-302.
- Di Tella, R., MacCulloch, R. J. ve Oswald, A. J. (2001). Preferences over Inflation and Unemployment: Evidence from Surveys of Happiness. *American Economic Review* 91(1): 335-341.
- Easterlin, R. (1974). Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence. P. David ve M. Reder (ed.), *Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honour of Moses Abramovitz içinde* (89-125 ss.). New York ve London: Academic Press.
- Easterlin, R. (2003). Happiness of women and men in later life: Nature, determinants, and prospects. M. J. Sirgy, D. Rahtz ve A. C. Samli (ed.), *Advances in quality-of-life theory and research içinde* (13-26 ss.). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Easterlin, R. (2004). The Economics of Happiness. *Daedalus*, 133(2), 26-33.
- Easterlin, R. (2005). A Puzzle for Adaptive Theory. *Journal of Economic Behavior & Organization*, Vol. 56, 513-521.

- Eren, K. A. ve Aşıcı, A. A. (2018). Subjective well-being in an era of relentless growth: The case of Turkey between 2004 and 2014. *Journal of Happiness Studies*, 19(5), 1347-1371.
- Eryılmaz, A. (2010). Turkish Adolescents' Subjective Well-Being with Respect to Age, Gender and SES of Parents. *International Journal of Psychological and Behavioral Sciences*, 4(7), 1573-1576.
- Feist, G. J., Bodner, T. E., Jacobs, J. F., Miles, M. ve Tan, V. (1995). Integrating top-down and bottom-up structural models of subjective well-being: A longitudinal investigation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 138-150.
- Frank, R. H. (1999). *Luxury fever: Why money fails to satisfy in an era of excess*. New York: Free Press.
- Freedman, V. A., Crimmins, E., Schoeni, R. F., Spillman, B. C., Aykan, H., Kramarow, E., Land, K., Lubitz, J., Manton, K., Martin, L. G., Shinberg, D. ve Waidmann, T. (2004). Resolving inconsistencies in trends in old-age disability: Report from a technical working group. *Demography*, 41(3), 417-441
- Frey, B. S. ve Stutzer, A. (2002). *Happiness and Economics: How the Economy and Institutions Affect Human Well-Being*. Princeton, N.J.: Princeton University Press
- Frijters, P., Geishecker, I., Shields, M. ve Haisken-DeNew, J. (2006). Can the large swings in Russian life satisfaction be explained by ups and downs in real incomes? *Scandinavian Journal of Economics*, 108, 433-458.
- George, L. K. ve Landerman, R. (1984). Health and subjective well-being: A replicated secondary data analysis. *International Journal of Aging and Human Development*, 19 (2), 133-156.
- Glei, D. A., Goldman, N., Ryff, C. D. ve Weinstein, M. (2017). Can we determine whether physical limitations are more prevalent in the US than in countries with comparable life expectancy? *SSM- Population Health*, 3, 808-813.
- Goedhart, T., Halberstadt, V., Kapteyn, A. ve Van Praag, B. M. S. (1977). The poverty line: concept and measurement. *The Journal of Human Resources*, 12, 503-520.
- Gove, W. R. ve Shin, H. (1989). The psychological well-being of divorced and widowed men and women. *Journal of Family Issues*, 11, 4-35.
- Graham, C. ve Felton, A. (2006). Inequality and happiness: insights from Latin America. *Journal of Economic Inequality*, 4, 107-122.
- Graham, C. ve Pettinato, S. (2001). *Happiness and Hardship: Opportunity and Insecurity in New Market Economies*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press
- Hansen, T., Slagsvold, B. ve Moum, T. (2008). Financial satisfaction in old age: A satisfaction paradox or a result of accumulated wealth? *Social Indicators Research*, 89(2), 323-347.
- Hanslmaier, M. (2013). Crime, fear and subjective well-being: How victimization and street crime affect fear and life satisfaction. *European Journal of Criminology*, 10(5), 515-533.
- Haybron, D. M. (2008). Philosophy and the science of subjective well-being. *The science of subjective well-being*, 17-43.
- Hayo, B. ve Seifert, W. (2003). Subjective economic well-being in Eastern Europe. *Journal of economic psychology*, 24(3), 329-348.
- Helliwell, J. F. (2003). How's life? Combining individual and national variables to explain subjective well-being. *Economic Modelling* 20(2): 331-360.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and post-modernization*. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press.

- Inglehart, R. (2000). Globalization and Postmodern Values. *The Washington Quarterly*, 23 (1): 215-228.
- Kapteyn, A. (1994). The measurement of household cost functions. Revealed preference versus subjective measures. *Journal of Population Economics*, 7, 333-350.
- Kapteyn, A., Kooreman, P. ve Willemse, R. (1988). Some methodological issues in the implementation of subjective poverty definitions. *The Journal of Human Resources*, 23, 222-242.
- Kenny, C. (2005). Does development make you happy? Subjective well-being and economic growth in developing Countries. *Social Indicators Research*, 73, 199-219.
- Larsen, R. J., Diener, E. ve Emmons, R. A. (1985). An evaluation of subjective wellbeing measures. *Social Indicators Research*, 17, 1-18.
- Larson, R. (1978). Thirty years of research on the subjective well-being of older Americans. *Journal of gerontology*, 33(1), 109-125.
- Lelkes, O. (2006). Tasting freedom: Happiness, religion and economic transition. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 59(2), 173-194.
- Litchfield, J., Reilly, B. ve Veneziani, M. (2012). An analysis of life satisfaction in Albania: An heteroscedastic ordered probit model approach. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 81(3), 731-741.
- Lucas, R. E., Clark, A. E., Georgellis, Y. ve Diener, E. (2004). Unemployment alters the set point for life satisfaction. *Psychological science*, 15(1), 8-13.
- Lykken, D. ve Tellegen, A. (1996). Happiness is a stochastic phenomenon. *Psychological Science*, 7, 186-189.
- Markides, K. S. ve Pappas, C. (1982). Subjective age, health, and survivorship in old age. *Research on Aging*, 4(1), 87-96.
- McBride, M. (2001). Relative-income effects on subjective well-being in the cross-section. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 45(3), 251-278.
- Mehnert, T., Krauss, H. H., Nadler, R. ve Boyd, M. (1990). Correlates of Life Satisfaction in Those with Disabling Conditions. *Rehabilitation Psychology* 35(1): 3-17.
- Molnar, G. ve Kapitany, Z. (2006). Mobility, uncertainty and subjective well-being in Hungary. IEHAS Discussion Paper 0605, Hungarian Academy of Sciences, Budapest.
- Monden, C. (2014). Subjective Health and Subjective Well-Being. *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*, 6423-6426.
- Morris, M. D. (1979). *Measuring the conditions of the world's poor: The physical quality of life*. Pergamon: New York.
- Mroczek, D.K. ve Spiro, A. (2005). Change in life satisfaction during adulthood: Findings from the Veterans Affairs Normative Aging Study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88, 189-202.
- Mysíková, M., Želinský, T., Garner, T. I. ve Večerník, J. (2019). Subjective perceptions of poverty and objective economic conditions: Czechia and Slovakia a quarter century after the dissolution of Czechoslovakia. *Social Indicators Research*, 145(2), 523-550.
- Namazie, C. ve Sanfey, P. (2001). Happiness and transition: the case of Kyrgyzstan. *Review of Development Economics*, 5(3), 392-405.

- Okun, M. A. ve George, L. K. (1984). Physician-and self-ratings of health, neuroticism and subjective well-being among men and women. *Personality and individual differences*, 5(5), 533-539.
- Okun, M. A., Stock, W. A., Haring, M. J. ve Witter, R. A. (1984). Health and subjective well-being: A meta-analysis. *International Journal of Aging & Human Dev.*, 19, 111-132.
- Oswald, A. J. (1997). Happiness and Economic Performance. *Economic Journal*. 107(5): 1815-31.
- Palomäki, L. M. (2017). Reference groups and pensioners' subjective economic well-being in Europe. *Social Indicators Research*, 131(2), 509-525.
- Parducci, A. (1995). *Happiness, pleasure, and judgment: The contextual theory and its applications*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Parfit, D. (1984). *Reasons and persons*. Oxford University Press: Oxford.
- Picavet, H. S. ve Van den Bos, G. A. (1996). Comparing survey data on functional disability: The impact of some methodological differences. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 50(1), 86-93.
- Roca, T. (2011). Subjective well-being: Easterlin paradox, the (decreasing) return (s)? From log to square, new evidence from wealthier data. Working Paper.
- Sajaia, Z. (2008). Maximum likelihood estimation of a bivariate ordered probit model: implementation and Monte Carlo simulations. *The Stata Journal*, 4(2), 1-18.
- Sanfey, P. ve Teksoz, U. (2005). Does transition make you happy? European Bank for Reconstruction and Development. Working Paper. No. 91.
- Selezneva, E. (2011). Surveying transitional experience and subjective well being: Income, work, family. *Economic Systems*, 35, 139-157.
- Selim, S. (2008). Türkiye'de bireysel mutluluk kaynağı olan değerler üzerine bir analiz: multinomial logit model. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 345-358.
- Sen, A. (1985). *Commodities and capabilities*. Amsterdam: North Holland.
- Stephoe, A., Deaton, A. ve Stone, A. A. (2015). Subjective wellbeing, health, and ageing. *The Lancet*, 385(9968), 640-648.
- Stevenson, B. ve Wolfers, J. (2008). Economic growth and subjective well-being: Reassessing the Easterlin paradox, Working Paper No. 14282, National Bureau of Economic Research.
- Stickley, A., Koyanagi, A., Roberts, B., Goryakin, Y. ve McKee, M. (2015). Crime and subjective well-being in the countries of the former Soviet Union. *BMC Public Health*, 15(1), 1-9.
- Sumner, A. (2004). *Economic Well-being and Non-economic Well-being*. UNU-WIDER Research Paper No. 2004/30. UNU: Helsinki.
- UNDP (1990). *Human Development Report 1990*. OUP: United Nations.
- Tellegen, A., Lykken, D. T., Bouchard, T. J., Wilcox, K. J., Segal, N. L. ve Rich, S. (1988). Personality similarity in twins reared apart and together. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 1031-1039.
- Thomas, D. L. ve Diener, E. (1990). Memory accuracy in the recall of emotions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 291-297.
- Tran, T. V. (1993). Subjective health and subjective well-being among minority elderly: Measurement issues. *Journal of Social Service Research*, 16(3-4), 133-146.

- TÜİK (2017). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması. Ankara: Türkiye.
- Tümekaya, S. (2011). Humor styles and socio-demographic variables as predictor of subjective well-being of Turkish university students. *Eğitim ve Bilim*, 36(160), 158.
- Van der Meer, P. H. (2014). Gender, unemployment and subjective well-being: Why being unemployed is worse for men than for women. *Social Indicators Research*, 115(1), 23-44.
- Van Hoorn, A. (2007). A Short Introduction to Subjective Well-Being: Its Measurement, Correlates and Policy Uses. Background paper prepared for OECD Conference on Measuring Progress of Societies. Istanbul, June 27-30.
- Van Praag, B. M. S. (1971). The welfare function of income in Belgium, an empirical investigation. *European Economic Review*, 2, 337-369.
- Van Praag, B. M. S., Goedhart, T. ve Kapteyn, A. (1980). The poverty line - a pilot survey in Europe. *The Review of Economics and Statistics*, 62(3), 461-465.
- Van Praag, B. M. S. ve Ferrer-i-Carbonell, A. (2008). A multidimensional approach to subjective poverty. N. Kakwani ve J. Silber (ed.), *Quantitative approaches to multidimensional poverty measurement içinde* (135-154 ss.). NY: Palgrave Macmillan.
- Van Praag, B. M. S., Frijters, P. ve Ferrer-i-Carbonel, A. (2003). The anatomy of subjective well-being. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 51, 29-49.
- Van Praag, B. M. S. ve Kapteyn, A. (1973). Further evidence on the individual welfare function of income, an empirical investigation in The Netherlands. *European Economic Review*, 4, 33-62.
- Veenhoven, R. (1991). Is Happiness Relative? *Social Indicators Research*, 24: 1-34.
- Veenhoven, R. (2008). Sociological theories of subjective well-being. M. Eid ve R. J. Larsen (ed.), *The science of subjective well-being içinde* (44-61 ss.). The Guilford Press: New York.
- Veenhoven, R. (2012). *Correlates of happiness (World Database of Happiness)*. Rotterdam: Erasmus University Rotterdam.
- Venkatapuram, S. (2013). Subjective wellbeing: a primer for poverty analysts. *Journal of Poverty and Social Justice*, 21(1), 5-17.
- Vera-Toscano, E., Ateca-Amestoy, V. ve Serrano-del-Rosal, R. (2006). Building financial satisfaction. *Social Indicators Research*, 77, 211-243.
- Verbič, M. ve Stanovnik, T. (2006). Analysis of subjective economic well-being in Slovenia. *Eastern European Economics*, 44(2), 60-70.

© Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license.
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

EXTENDED ABSTRACT

Determinants of Subjective Economic Well-being and Subjective Health: Bivariate Ordered Probit Approach

1. Introduction

Well-being is a concept that allows for different definitions and there are several philosophical perspectives (Parfit, 1984; Brock, 1993) when considering a good life as a criterion in the evaluation of the concept. In terms of measurement, well-being is basically divided into two as subjective and objective. While the objective well-being perspective provides an indirect assessment approach by examining several economic, social, political and environmental indicators, the subjective well-being perspective attempts to measure the emotions of individuals directly (Van Hoorn, 2007). Subjective well-being, which includes a general life satisfaction, is generally associated with many economic and non-economic factors, and individuals generally consider situations that they face in daily life, such as being married, having children, getting along with relatives, as well as other important factors including health, job satisfaction, character and political institutions (Frey & Stutzer, 2002). Economists, on the other hand, usually define subjective well-being as being equivalent to happiness or life satisfaction (Easterlin, 2004). In this study, the determinants of health status and economic conditions of individuals will be examined from a subjective well-being perspective. The main purpose of the study is to examine the main determinants of subjective economic well-being and subjective health, which are the most important subsets of subjective well-being and are in a significant correlation with each other. Although there are a few studies in the literature examining the relationship between subjective well-being and socio-demographic indicators such as age, education, gender or marital status (Eryilmaz, 2010; Tumkaya, 2011; Selim 2008; Dal & Sevuktekin, 2018; Eren & Asici, 2018), to the best of our knowledge, this is the first study which focuses directly on the determinants of both subjective economic well-being and subjective health.

2. Data Set and Method

The study uses data of 22869 households from the micro data set of Turkish Statistical Institute's (TurkStat) Survey of Income and Living Conditions, 2017 (TUIK, 2017). Dependent variables of the study include the subjective information of individuals about their health and economic status. The variables used in the study were classified in two categories as the variables related to the household head and the variables related to the household, and variables such as gender, age, marital status, education, job status, household status and income were used as independent variables. In the study, the Bivariate Ordered Probit Model is used to examine the impacts of the household head and characteristics on the ordered structured dependent variables by taking into account the relationship between the subjective health status of individuals and their subjective economic well-being. Two variables were defined to create the bivariate ordinal probit model, one representing the subjective health level of the household head, and the other representing the subjective economic well-being of the household head. Then, the model was estimated using the maximum likelihood method.

3. Empirical Findings

Prior to the main analysis, statistical analyses revealed that there is a statistically significant relationship between the subjective health of individuals and their subjective economic well-being, indicating that bivariate ordered probit model is appropriate. According to the findings, gender variable has no statistically significant effect on the subjective health and subjective economic well-being of the household head. While the age of household head was negative and significant in both subjective health and subjective economic well-being models, the square of the age was positive and significant. Divorced people had a lower probability of having a very good subjective economic well-being and subjective health than married people, according to the marital status variables. While

education had no statistically significant effect on subjective economic well-being, it had a positive and significant effect on subjective health. It implies that the probability of subjective health of individuals being very good increases, as the level of education increases. Subjective health and subjective economic well-being levels of single household heads and household heads without dependent children were found to be better than household heads with dependent children. The probability of being very good of the subjective health status of full-time and part-time employed, employer, retired and unemployed household heads was found to be positive and significant than the household heads that are not active in the working life. Finally, it is found that the probability of subjective health and subjective economic well-being of the household head being very good increases as the total household income increases.

4. Discussion and Conclusion

The study denotes that there is a positive relationship between subjective economic well-being and subjective health of the household head. Individuals with good subjective economic well-being are thought to have good subjective health, despite a lack of information about the direction of causality between the two subjective data. Individuals with good subjective health will increase their economic welfare and thus welfare level of the society by working more efficiently. According to the findings of the study, the most important determinants of the subjective health of the household head are income and the conditions providing income to the household. Furthermore, variables that reduce the effect of income, such as having dependent children, also have negative effects on subjective economic well-being and subjective health. The fact that job seekers have lower subjective economic well-being than those who are not actively involved in working life shows that unemployment payments are not sufficient. In addition, the lower subjective economic well-being and subjective health of the divorced household heads than the married ones reflects the negative subjective perception of the individual after the divorce. As a result, policymakers should focus on ensuring the individual income at a level that will improve the subjective economic well-being and subjective health of these individuals. Given that the subjective economic well-being of individuals affects their subjective health and therefore their health status, it is critical for governments to reduce healthcare expenditure and implement policies to assure the welfare of society. In this regard, policy makers or social aid organizations should develop programs that enable individuals to improve their subjective health.